

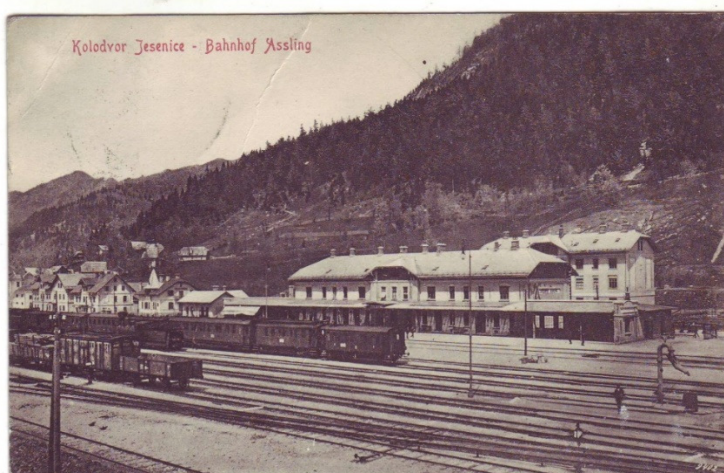
I.

Na Jesenicah (1937–1942)

Drobni, bežni spomini iz zgodnjega otroštva

Rojen sem bil 13. 3. 1937 ob 7. uri in 30 minut v mestni bolnišnici Brežice. Moj oče Boris je bil takrat prometnik-dnevničar na železniški postaji Brežice, kjer smo tudi stanovali. Po dobrih treh mesecih od mojega rojstva, se je štiričlanska družina, imel sem še štiri leta starejšo sestro Tatjano, preselila na Gorenjsko, na ljubljene Jesenice, kot je rekla moja mama Ani, ki je bila čistokrvna Jeseničanka.

Na Jesenicah smo srečno živeli v veliki železniški hiši nasproti železniške postaje Jesenice in zraven gostilne Paar. Stanovali smo v prijetnem sončnem trisobnem stanovanju z balkonom v drugem nadstropju s pogledom na postajo (gl. sliko). Čez postajo smo videli Mežakljo. Lahko smo opazovali dogajanja na cesti (kolodvorski ulici) med postajo in našo hišo, levo skoraj do lekarne, desno pa skoraj do Hotela Triglav. Med cesto in našo hišo so ležali še vrtovi stanovalcev hiše.

Železniška postaja Jesenice, zadaj velika hiša, v kateri smo stanovali. Desno in zgoraj hiše so vidna tri okna našega stanovanja; ob bombardiranju Jesenic 1.3.1945 je na hišo padla bomba (polni zadetek) in jo porušila, toda mi smo ostali živi. Takrat smo stanovali na Hrušici, kamor so nas Nemci preselili. Fotograf neznan, splet.

• • •

Ta naša velika hiša je imela zadaj čudovito in prostrano dvorišče, ki je bilo bolj igrišče za številne igre otrok in tudi odraslih, ki so tam radi balinali. Za dvoriščem se je razprostiral velik travnik, ki je strmo prešel v hrib z obsežnim in gostim gozdom vse tja do sprehajalne potke, ki je vodila mimo gostišča Montekarlo. Potka se na sliki dobro vidi. Če si šel po njej na levo, si prišel do cerkve in na Murovo, če si šel na desno, pa te je pripeljala do Ukove. Na dvorišču so postavili ogrodje za ogromno ledenico (najbolj jo je zagotovo koristila gostilna Paar), poleti primerno za plezanje otrok po trdno zvezanih tramovih, v mrzlem zimskem času pa so jo pošpricali z vodo in je bila prekrita z debelim ledom, z nje so tudi visele dolge, debele in špičaste ledene sveče. Delovala je prav pravljичno, posebno ponoči in v snegu, ko so jo rahlo osvetlili. Pozimi so starejši naredili na dvorišču tudi drsališče. Ljudje v hiši so se dobro razumeli. Poleti so radi posedali po klopeh okoli hiše ali na svojih vrtovih in se pogovarjali o vsem mogočem. Skratka, za otroka je bil tu idilično lep, rajski in pravljični kraj.

Spominjam se sprehodov po potki na Murovo, izletov do narcis pod Golico, zimskih sankanj od Križa do Čufarja na Plavžu, poleti pa peš hoje prek Poljan in mimo Katarine do Bleda, kjer smo se do sitega nakopali in se nato zvečer z vlakom pripeljali nazaj na Jesenice. Nato voženj z vlakom do Žirovnice in peš hoje do umetnega jezera, občudovanje tamkajšnje rumeno-rjavkaste stavbe hidroelektrarne, voženj z vlakom do Dovjega in pohodov do slapa Peričnika ali pa z vlakom do Planice in obiskov skakalnice in še številnih dolgih voženj z vlakom od Jesenic do Ljubljane, ko Ljubljana ni in ni hotela priti.

Tudi nekaj ljudi iz tistega časa se spominjam. Še najbolj učiteljice Angelce Tavčar, ki je bila prva učiteljica moje sestre v 1. razredu osnovne šole na Jesenicah. Angelca je bila dobra prijateljica naše družine, strastna igralka taroka in pri nas so ogromno preigrali te igre. Na spletu sem prebral, da je leta 1999 prejela občinsko plaketo za področje šolstva, to je priznanje za dolgoletno učiteljsko delo, in to kot 95-letna upokojenka. Samo mimogrede. Včasih pa mora človek res dolgo živeti, da se ga spomnijo ali vsaj opazijo.

Spomin na njegovo veličanstvo, na mogočno stavbo - Hotel Triglav z značilno kupolo na vrhu (slika 1940). Foto Fran Pavlin, Občinska knjižnica Jesenice, splet.

• • •

Dobro se spominjam starih Jesenic okoli železniške postaje in tudi sicer: gostilne Paar in poletnega živ-žava okoli nje, posebno Paarovega hlapca, ki nam je z vrta kradel slive, potem hiše, v kateri je imel ordinacijo dr. Tancar in zraven te, hiše brivca, ki sem mu ušel iz stola za striženje in so me morali uloviti, da sem se usedel nazaj nanj in me nato ostrigel (na sliki bližnja hiša desno s stopnicami z ograjo), Hotela Triglav in podhoda pod železniškimi tiri na drugo stran Jesenic in ceste do cerkve na Starih Jesenicah; pekarni blizu Hotela Triglav, Klabusove trgovine, gostilne Baloh, širokih stopnic do velike cerkve na Murovi in sploh vse ceste od železniške postaje do Čuferjeve trgovine na Plavžu, ko je bila cesta še makadamska. Potem pa ceste od postaje na drugo stran do velike zgradbe ljudske šole (zdaj gimnazije), mostička čez železnico v Hrenovco, po cesti navzdol do velikih plavžev jeseniške železarnice in slavne hiše Meisterhaus (eni so rekli Majsterkaus) na levi strani ceste, kjer je prebival moj stari oče Boštjan Merlič, žičarski mojster v Železarni, itn.

Vsega je bilo v hiši najmanj dvanajst družin. Zelo bežno se spominjam, saj še nisem imel štiri leta, da so v našem bloku stanovali poleg nas Ulčarjevi, v spodnjih nadstropjih pa Smrekarjevi, Šaupahovi, Avbljevi. Drugih priimkov se ne spomnim.

Od ljudi, ki niso stanovali v naši hiši, se iz tega časa spominjam učiteljice gospe Milice Bartenjeve in njenih otrok Maje in Mitja. Stanovali so v sklopu železniške postaje. Milica je bila vnukinja znanega slovenskega narodnega buditelja iz 19. stoletja, Luka Svetca (1826–1921), njen sin Mitja (Dimitrij) je postal svetovno znan doktor stomatologije, hčerka Maja pa profesorica angleščine. V posebnem spominu mi je ostal tudi oče igralca Miha Baloha, gostilničar Lovro Baloh, ki je bil prijatelj moje mame in nas je večkrat prijazno gostil v njihovi gostilni pod cerkvijo.

Dne 6.4.1941 je bil na Jesenicah pust, siv, čemeran dan. Tega dne se posebno dobro spominjam. Oče je prišel iz nočne službe domov in povedal, da so Nemci zjutraj bombardirali Beograd, da so napadli Jugoslavijo in da se je začela vojna.

Kmalu, čez dan ali dva, je že šla skozi Jesenice italijanska vojska. Vojaki so se mi zdeli razcapani, neurejeni in zmatrani. Zdolgočaseni so se vozili na vojaških vozovih, ki so jih vlekle mule. Nekaj dni so se zadržali celo na našem dvorišču. Otroci smo jih gledali kot deveto čudo. Ko so odšli in nadaljevali pot proti Ljubljani, je Jesenice takoj zasedla urejena motorizirana nemška vojska. Kot noč in dan v primerjavi z Italijani glede urejenosti, discipliniranosti in uglajenosti vojakov. Na Jesenicah sem torej doživel nemško okupacijo. Kaj to pomeni, sem razmeroma hitro doumel.

Očeta so Nemci še pred novim letom premestili v Linz, mi trije pa smo ostali doma, najprej na Jesenicah, pozneje pa na Hrušici. Enkrat na vsake tri tedne nas je obiskal in bili smo en dan skupaj. Vsakič smo jokali, ko smo se razšli in se je oče vračal v Linz.

V letih 1941 in 1942 sem doživel nekaj stvari, ki so se mi globoko vtisnili v spomin. Najprej je bilo moje srečanje z SS oficirjem in zloglasnem zločincem Druschkejem, kar sem že opisal (gl. Domoznanstvo, splet).

- Proti koncu leta 1941 sem že nekoliko poznal črke in razločil mamino in očetovo pisavo. Za Miklavža sem dobil nekaj lepih daril. Zapazil pa sem, da ima Miklavž enako pisavo kot mama. Na darila je položil listke, kjer je bilo z mamino pisavo napisano, kaj je zame in kaj za sestro. To se mi je zdelo neverjetno čudno. Nisem mogel razumeti, kako more imeti Miklavž takšno pisavo kot mama. Takrat sem malo zdvomil v Miklavža. Odkrito skrivnost sem dolgo časa čuval zase. V Miklavža pa sem še vedno verjel (a ne tako prepričljivo kot prej), saj, če ne bi, mi ne bi več prinesel daril. Tega si pa nisem mogel privoščiti.

- Mama naju je s sestro večkrat peljala v kino pogledat kakšen film za otroke. Nekega popoldneva poleti 1942 pa smo šli gledat film za odrasle, in sicer film z naslovom Geierwally. V kinodvorani sem sedel v parterju, od koder sem dobro videl platno in z lahkoto spremljal dogajanje na platnu. Nisem znal nemško, samo gledal sem gibljive slike in vse sem razumel (ljubezen, ljubeznivost, ljubosumnost, jezo, strah, sovraštvo, obup, prijaznost, surovost, skrivnostnost, domačnost, naklonjenost, neuslišnanost itn.). Tako jasno in razumljivo so bili prikazani dogodki. Vsebinsko filma sem globoko čustveno dojel.

Še zdaj se tega filma pogosto spominjam. Prikazoval je zgodbo iz življenja neke učiteljice, ki je učila v vasi visoko v snežnih Tirolskih Alpah. Imela je krasnega velikega orla in zanj ljubeče skrbela. Orel ji je ljubeznivo vračal dobroto. Predvsem jo je varoval pred nevarnostim, ki ji lahko pretijo iz neposredne okolice. Vsak dan jo je spremljal od njenega doma do šole, kjer je poučevala. Nato jo je počakal na drevesu pred šolo in po pouku ponovno spremljal do doma, kjer je tudi sam imel svoj dom, svojo kletko. Orel in učiteljica sta bila nerazdružno navezana drug na drugega. Njunjo navezanost sem čutil kot neke vrste ljubezen.

V vas je prišel temperamenten lovec, ki se je zaljubil v lepo učiteljico. A učiteljica ga ni marala, raje je imela svojega orla. Dolgo časa ji je lovec dvoril in si poskušal na vse možne načine pridobiti njeno naklonjenost, a vse zaman. Ni in ni bil uslišan. Nekega dne, ko je orel spet spremljal učiteljico v šolo, je ljubosumni in jezni lovec nameril puško nanj in ga ustrelil.

Mrtvi oriel z višine pade v zasneženo globel, učiteljica, ki je imela orla najraje na svetu in je vse to videla, pa se iz obupa požene po zasneženi strmini v globino za njim v gotovo smrt. Raje je mrtva, kot da bi sama živela z lovcem.

Zdaj lahko dobimo posamezne slike iz tega filma celo na spletu, kar sem ugotovil pri pisanju tega sestavka.

Geierwally (film iz leta 1940); to je tista učiteljica, ki je imela raje svojega ljubeznivega orla kot postavnega lovca.

• • •

• Sredi jeseni leta 1942 so v naši hiši popravljali stanovanja. Veliko neuporabnih reči so odvrkli na smetišče. Tja so metali odpadni material tudi z železniške postaje. Brskal sem po smeteh in pobral pet rdečih okroglih še ne odprtih tankih pločevink. Ker jih zunaj nisem mogel odpreti, sem jih odnesel domov in jih skrtil pod kredenco v kuhinji z namenom, da jih enkrat odprem doma. Prvega novembra popoldne je šla mama na pokopališče, midva s sestro pa sva ostala sama doma. Ponudila se je idealna prilika, da odprem vsaj eno pločevinko. Z nožem, izvijačem in s kleščami ni šlo. Če ne gre zlepa, bo pa šlo s kladivom, sem si mislil. Vzel sem srednje veliko kladivo za zabijanje žebeljev. S sestro sva šla na balkon, jaz sem se usedel na tla, sestra pa zraven mene, da bi videla, kaj je v pločevinki. Na tla sem se usedel tako, da sem dal noge narazen, pločevinko pa postavil na tla na sredino med nogama. Nosil sem kratke hlače. S kladivom sem začel močno udarjati po pločevinki. Po nekaj udarcih je strašno počilo. Prišlo je do močne eksplozije z velikim hipnim ognjem, ki je zajel skoraj polovico balkona. Kladivo je odneslo. Na balkonu ga ni bilo. Šele po nekaj dneh so ga našli dol na nekem vrtu. Jaz sem bil popolnoma opečen po obeh nogah in delno po rokah, nekaj časa nisem nič slišal, hujšega ni bilo. Sestri ni bilo nič. Če bi mi kladivo priletelo v glavo, bi bilo smrtno. Dobro, da sva bila na balkonu. Če bi tolkel po pločevinki v stanovanju, bi bila katastrofa. Oba bi bila lahko mrtva. Pok je bil tolikšen, da so bili policisti v trenutku v našem stanovanju. Kar drenjali so se. Mislili so, da gre za neko sabotažo ali pa, da kdo na koga strelja. Nerodno je bilo to, da mame ni bilo doma. Potem je prihitela, ko so ji ljudje na cesti povedali, da je v našem stanovanju nekaj počilo in da pri nas na balkonu mrgoli policistov. Ti so takoj hoteli izvedeti, kaj sem imel na balkonu, da je eksplodiralo, jaz pa nisem znal povedati. Na balkonu ni ostalo ničesar, le izpod kredence sem potegnil ostale štiri še zaprte pločevinke, nekakšna eksplozivna telesa, ki so jim rekli "knalkapsli". Uporabljali so jih na železnici za ustavljanje vlakov. Nevaren eksploziv so pomotoma odvrkli na smeti. Pločevinke so policisti hitro vzeli in vprašali, kje sem jih dobil. Povedal sem, da na smetišču. Takoj so odšli tja in počasi zapustili stanovanje. Nato je prišel dr. Tancar, ki me je obvezal in povedal, da sem ušel smrti. Mama je bila zgrožena. Rekla je, da naju nikoli več ne bo pustila sama doma. Tega se je pozneje trdno držala. Več kot mesec dni me je mama vsak dan mazala s

posebnim mazilom, da sem pozdravil gnojne rane in ranice po nogah. Šele po pol leta se je vse zacelilo. Ena velika brazgotina na desnem gležnju pa je ostala za vedno.

• • •

Veliko železniških družin z Jesenic so Nemci izselili iz njihovih stanovanj in jih preselili na Hrušico, kjer so spet izselili druge, da so lahko naselili te. Tudi naša družina je prišla na vrsto. Novembra leta 1942 so nas preselili na Hrušico, na Birnbaum 58, v veliko, staro in slavno hišo, ki so ji rekli Vila. Podnevi se mi je zdela hiša imenitna in veličastna, ponoči pa včasih tudi za preganjanje strahov. Tam smo vsi trije ostali do decembra leta 1945. Dobro smo se počutili v Vili. Bilo nam je lepo, čeprav je bila zunaj okupacija in polno grdih stvari v zraku.

Kranj, 22. 12. 2015

Marijan Prosen